

בתים לאילנות, דבפשוטו אין המדובר בעושים לו רק צל **מלמעלה**, להצילו מחום השמש (דמסתבר שהמדובר בשתילים צעירים שהשמש יכולה להזיק להם) אבל **אין המדובר** בעושה לו גם מחיצות מסביב. וזה הרי כאמור אין תורת בית ע"ז, וה"ז בדין "שדה". ע"כ לא הותר כזאת בשביעית.

כמו כן יש לתרץ מהא דכלה"כ. דהרי כפי שראינו שיטת הרמב"ם שבבית יש עכ"פ חיוב מעשרות מדבריהם, א"כ צ"ל דכמו כן **בכה"כ יש איסור מדבריהם**. וזה מוכח מסוגיא דמנחות (ע', א') דאמרינן שם:

א"ר טובימי בר קיסנא אמר שמואל הזורע **כלאים** בעציץ שאי"נ אסור. אמר אביי בשלמא אי אשמעינן לוקה מ"מ מדרבנן - שפיר. אלא אסור, מאי קמ"ל דמדרבנן הוי זריעה, תנינא **תרם** משאי"נ על הנקוב תרומה ויחזור ויתרום.

הרי שלמדום מדיני **תו"מ** לאיסורי **דרבנן** לענין **כלאים**. וא"כ מדמחייבין הגדל בבית מדרבנן **במעשרות**, פשיטא שפיר דגם **בכה"כ** קיים איסור מדרבנן. ע"כ לא מצינן למיפשט לענין שביעית, שהספק שבירושלמי הוא לענין איסור **תורה**. ונראה דאין בזה גם מקום ספק **לדין** לאיסור **דרבנן**, דכיון דמצד ספק איסור דאורייתא נאסר בשעתו, ממילא לא איצטריכו לגזור בו גזירות דרבנן, כדרך שגזרו במעשרות ובכלאים. ובאיסור כלאים י"ל דגם הראב"ד מודה לאסור.

ונתקיימו לנו דברי פאה"ש במה שפסק לקולא בזריעה ואילנות בבית בשביעית בזה"ז. והנלע"ד כתבתי.

סימן צח : על סידורים נאותים בשנת השבע

שלוחי ב"ד

חממות

עם התקרב שנת השמיטה, יש לציין בסיפוק שהולך וחודר הרצון לשמור על קיום שנת השמיטה כהלכתה. וזה תוך המגמה של צמצום השימוש בהיתר המכירה, כפי שהי' נהוג מאז התחדש היישוב מרוב דוחק של צורך הקיום.

כבר תקופה די ארוכה, בפרט מאז קום המדינה, וריבוי היישובים החקלאיים, הולכת ומתחזקת הנטייה למעט כמה שאפשר בשימוש בהיתר זה. שכן, בעוד שהי' מתקבל על הדעת כל עוד היישוב היהודי בארץ הי' קטן, ומאידיך השימוש באינם יהודים במושבות לצורך עבודות שונות הי' נפוץ ומקובל, לא עוררה המכירה, עפ"י אותם יסודות הלכתיים שעוצבו ע"י גדולי רבני הארץ, שבאותה תקופה, בפרט מרן זצ"ל בספרו "שבת הארץ", בעיות מיוחדות. כשמצד אחד דוחק הצרכים הכלכליים הי' גדול ביותר, וכמעט מן הנמנע הי' להתקיים עפ"י אורח חיים חקלאי בשביתה מעיבוד הקרקעות במשך שנה שלימה, הרי מאידך, לא הכבידה ההגבלה שניתנה יחד עם מתן ההיתר, שארבעת המלאכות שהן מן התורה, בזמן ששביעית היא מן התורה, ייעשו ע"י נכרים. לא כן עם הרחבת וריבוי היישוב היהודי החקלאי בארץ, ועם הרצון לבסס יותר ויותר את העבודה במשק החקלאי על עבודה עברית, השימוש ה"סיטונאי" בהיתר המכירה הפך להיות בלתי נסבל ומעורר הרהורים: הכיצד? האם אמנם ניתן לראות כפתרון קבע, התניית הקיום של יישוב יהודי חקלאי רק ע"י מכירת רוב הקרקעות לנכרים? ולו יהי ואין זו אלא מכירה לזמן קצר, ובתנאים שאין לחשוש לאיסור תורה של "לא תחנם", מכל מקום נראית המכירה כהערמה בולטת, שמן הראוי להמנע ממנה ככל האפשר. זאת ועוד, שבמשך הזמן הלכו והשתכללו האמצעים הטכניים בשטח החקלאי, שניתן לנצלם גם בכדי להתגבר על בעיות הלכתיות שונות. גם אפשרות השימוש בנכרים לביצוע מלאכות שונות, שאף אחר המכירה אינן מותרות שתיעשנה ע"י יהודים, הולכת ונעלמת, מפאת המצב המתוח וגם המסוכן משימוש בהללו שעויינים את היישוב בארץ; ההכרח למצא דרכים להתגבר על הקשיים הקיימים מבלי לפגוע ח"ו בהלכה, וזה מבלי להזיק להיתר המכירה.

אקדים ואומר, שגם כיום לא ניתן לוותר באופן מוחלט על השימוש בהיתר המכירה. שכן צריך להדגיש, שמבחינה הלכתית אין פגם במכירה, למרות שרבו המערערים עליה. כדאי שנוכח שאיסור המכירה לא נאמר במפורש בתורה, אלא נלמד הוא ממה שנאמר "לא תחנם", שתכנו לא ליתן להם חניה, שעל ידי המכירה אתה נותן להם היאחזות וחניה בארץ. ומכאן שמכירה זו שנעשית לזמן קצר, אין בה משום מתן חניה, ואפילו **מחשבה** של מתן חניה על ידי זה **רחוקה**, הן מטעם המוכר והן מטעם הקונה, אין בה. ואשר על כן, כל עוד תהי' זו מצומצמת רק לשטחים קטנים ביותר, אין לראות בזה פגם, כדרך שלעתים ניתן להשתמש בשירות נכרים במקרים מסוימים אחרים.

דברינו הבאים נייחד את הדיבור על הרחבת השימוש במערך של "שלוחי בית דין", שיכול לפתור במדה חשובה את השימוש ההלכתי הנכון ביבול של עצי פרי, שישמרו בקדושתם, ועם זאת החקלאי יוכל למצא מסביב לזה אמצעי מכניס לקיומו. כן נדבר על השימוש בחממות לצורך גידול ירקות, שקיומם הולך ומשתכלל, ועם בירור ההלכה של ענינם בשביעית, יינתן לראות בזה פתרון של ממש, מבלי צורך לקנות מערבים, שהמשא ומתן עמהם נעשה מסוכן, וכמעט שאין להעלות זאת על הדעת.

שלוחי ב"ד

על השימוש ב"שלוחי ב"ד" בענייני שמיטה מובא בצורה מפורשת בתוספתא (שביעית פ"ח, א', ב'):

בראשונה היו שלוחי ב"ד יושבים על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו, ונותנין לו מהן מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר.

הגיע זמן תאנים - שלוחי בי"ד **שוכרין פועלים** ואורין אותן ועושין אותן **דבילה**, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ובוצרין אותן, ודורכין אותן **בגת**, וכונסין אותן **בחביות** ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ומוסקין אותן ונותנין אותן **בבית הבד** וכונסין אותן **בחביות** ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד לפי ביתו.

לפנינו, איפוא, ארגון משוכלל, שנעשה כולו **בפיקוח** בית דין ע"י שלוחיהם, השוכרים פועלים לבצע המלאכה על כל **שלביה השונים**, למטרת חלוקת הפרי לבני העיר, כל משפחה לפי צרכיה. לא נזכר כאן מקור **הכספים** שבית הדין צריך לגייס בכדי לכסות ההוצאות הכרוכות בזה, הן בשכירת הפועלים, והן בשימוש בכלי המלאכה הנדרשים לכך. והרי חלוקת הפרי היתה **לכל** אנשי העיר, ולא רק לעניים, שיתכן שיוזנו מקופה של צדקה, אך שאר האוכלוסייה ודאי שלא מקופת הצדקה יקבלו. על כרחך אתה אומר **שבחלוקת** הפירות יובא בחשבון **ההוצאות** שהיו כרוכות מסביבן עד שהגיע לאוצר בי"ד שבעיר, כולל גם עצם ההוצאה הכרוכה עם החלוקה, והיו כל אלו שמקבלים הפירות **מכסים** זאת מכיסם. מסתבר שגם שלוחי בי"ד המנצחים על המלאכה, אף הם קיבלו שכרם, כפי טרחתם.

ואכן הי' לפני מכתב מאת מרן הגה"צ ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל מופנה למרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, שהי' רבן של יפו והמושבות שפירט את המנהג של ירושלים בשנת השמיטה שבתקופה שלפנינו, שזה הי' עפ"י המתכונת הזו. ומסופר שם איך שהיו מתחלקים הענבים, שכל אחד הי' משלם לפי חשבון ההוצאות והטירחה, וכן עשו מלאכתם בשליחות בי"ד, כשעל כל בקבוק הי' חותם ועליו המחיר שנקבע עפ"י ההוצאות והטירחה.

מדברי התוספתא הזו, אנו למדים עוד ענין. והוא **השינוי הקיים** בהורדת הפרי וצורת עיבודו לעשותו ראוי לצרכינו, בין שנעשה זה לצורך ציבור ע"י שליחי בי"ד, לבין יחיד העושה זאת לצרכו הפרטי. וזה גם בנוגע למלאכות שאיסורם מן התורה.

דהנה כך פוסק הרמב"ם באשר לקצירה ובצירה שאיסורם מפורש בתורה. וברמב"ם נאמר בזה בזו הלשון:

... וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור, שלא יקצור **כדרך שקוצר** בכל שנה ואם קצר כדרך הקוצרים, לוקה. כגון שקצר **כל השדה** והעמיד כרי **ודש בבקר**... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל (הלי' שמיטה פ"ד א').

הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצר. ואם בצר לעבודת האילן, או שבצר **כדרך הבוצרים לוקה**.

וכיצד עושה? - תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה (מקום ששוחטין בו תאנים **לייבש**, כ"מ) אבל מייבשם בחרבה. ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה. ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וכו'. (שם, הלי' כ"ב, כ"ג).

הנה לפי הרמב"ם השינוי הנדרש הוא לא רק בעצם **הורדת הפרי** מהשדה והאילן, אלא כולל גם המשך עיבודם ("דש בבקר" - בתבואה, דריכה בגת - בענבים, עשיית זיתים - בבית הבד) שגם עבודות אלו כלולות באיסור של הקצירה והבצירה, שאם עשאו כדרכם, זה באיסור התורה. לעומת זאת הן רואים בתוספתא בדרך הטיפול ביבול ע"י שלוחי בי"ד, כמפורש לעיל: " ... ענבים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ובוצרים אותם ודורכין אותם בגת וכונסין אותן בחביות, הגיע זמן זיתים - שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ומוסקים אותם ונותנין אותם בבית הבד וכונסין אותן בחביות וכו'. וכן הוא בתאנים." עכ"ל.

הרי לנו, שהפועלים העושים במלאכה מטעם בי"ד, עושים את כל המלאכות הדרושות כדרך שעושים בכל השנים, **ללא כל שינוי**. אעפ"י שהיחיד העושה אותן המלאכות באותה צורה עובר איסור תורה ולוקה על זה. מה שהוא תמוה לכאורה, וכי יש כח בידי שלוחי בי"ד לעבור איסורי תורה? אלא, הוי אומר שאין המלאכות אסורות **מצד עצמן** (דוגמת שבת) אלא מה שיש בביצועם כדרך הרגיל משמעות **הסותרת** את הבלטת היותן פירות הפקר, ושהאוספן אינו אוסף אלא משל הפקר. דאשר על כן בי"ד שעושין את המלאכה עבור הציבור כולו, הרי בזה יש **הבלטה דוקא**, על היות הפירות הללו הפקר, כדן שאמרה תורה, על כן אין בהם איסור¹.

עפ"י המתבאר לנו מתוך התוספתא כפי שנאמר, נראה למצוא **פתרון המוסכם** לכל הפוסקים בטיפולים הנדרשים לצורך טובת **הפירות** הגדלים בשביעית שניתן להגדירם בתור "לאוקמי פירי". הדיון בזה הוא בביאור מה שנפסק בסוגית הגמרא במסכת ע"ז (דף נ"ו, ב') שפעולות הנעשות **לאוקמי** אילנא הן מותרות, וזה כפי המבואר במשנה (שביעית פ"ד, ו'): "אילן שנפשח (שנבקע) קושרים אותו בשביעית, לא שיעלה (שיתאחה) אלא שלא יוסיף", ע"כ. ואילו פעולות שהן "לאברויי" כמבואר במשנה זו עצמה - "לא שיעלה", הן אסורות. והשאלה היא אם המושג "לאוקמי אילנא" הוא במה שנצרך לצורך קיום **האילן** עצמו, או גם כשזה נצרך לצורך קיום הפירות, ואילו האילן לא ינזק מזה.

בסי' "פאת השולחן" (סי' כ"ו ס"ד) כתב: "אין מכוונין לקוץ קוצים היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות". והיינו לפי שכל פעולה שהיא במטרתה להנצל מן הנזק אינה מותרת, אלא כשהיא לשמור על תקינות העץ עצמו, אבל לא לצורך פירותיו. הלכה זו נעתקה גם בפסקי המהרי"ל דיסקין זצ"ל (שו"ת סי' כ"ז סכ"ח): "אין מסירים הקוצים היוצאים מן

¹ [אגב, וזה נראה שישביר לנו את תוכן השמטת הרמב"ם, שלא הביא התוספתא הזו, שיש בה ענין גדול להלכה, כנ"ל בהבדל הקיים בין אדם האוסף לצורך עצמו, לבין שלוחי בי"ד העושים בשליחות בי"ד לצורך הציבור. שכן, מאחר שהגדרת איסור המלאכות הללו הוא מצד הבלטת הבעלות כשנעשות בדרך הרגילה - כדרך הקוצרים והבוצרים. ודבר זה אינו אלא כשעשה זאת לצורך עצמו, ולא כן כשעושים בתור שלוחי בי"ד לצורך הציבור הרי פשוט שאין בו משום איסור. א"כ אין כאן חידוש הלכה כלל, אלא הבנתה כפשוטה (כפי שיש לראות מהדגשת איסור עבודות אלה במיוחד, גם כשנעשות לצורך הקרקע והאילן, ודו"ק), ע"כ אין בתוספתא רק גדר של סיפור מעשה, כיצד יושמו הדברים בפועל, ולא הי' ענין להביאם בספר המיועד להלכות].

האילן שלא זיק הפירות". כן העתיק הלכה זו בסי "שבת הארץ" (פ"א סי' ה'). וחוזר ע"ז כמה פעמים. ובקו"א שם סי' י"ב, (לפ"א ה"ה) כותב בתור כלל: "כל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי של שנה זו, רחמנא אפקרינהו; ולכן אין מעשנין את האילן להמית התולעים. דאיירי בתולעים המזיקים להפירות, וכמשי"כ הר"מ בפירושו". וכן נוקט בסי' כרם ציון (ד', משנת תרצ"ח, סי' ג', ז').

פסק זה שהיה פשוט ומוסכם, כפי שהבאנו, מקשה מאד בשימושו למעשה. שכן המזיקים הפרי באין מפריע, שוללים כמעט השימוש בפירות האילנות בשביעית, גם בדרך הנאה מן **ההפקר**. ו**יחיד** הוא מרן החזו"א זצ"ל שהארץ להוכיח ולחדש, שהמושג של "לאוקמי" המתיר מלאכות דרבנן גם כשיש הפסד רק לפרי, שגם הן מותרות. והכוונה "לאוקמי אילנא", כולל גם לאוקמי של פירות האילן. ונביא בזה דבריו ונדון בהם, כי אעפ"י שביסודם הם מנוגדים למה שהבאנו בשם הגדולים, נלע"ד אחר העיון ש**כולם** מסכימים ליסוד דבריו, כשזה נעשה ע"י **שלוחי ב"ד**. והנה לפנינו דבריו (שביעית סימן כ"א, סי"ד) הם מתייחסים למשי"כ הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א הל' ח"י):

משקין בית השלחין בשביעית... וכן שדה האילנות... וכן עפר לבן מרביצין אותו במים בשביעית, בשביל האילנות שלא יפסדו.

ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים בתחילה, וממלאין את הנקעים מים.

ומפני מה התירו כל אלה. שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיו"ב מדבריהם, לא גזרו על אלו, וכו'.

וכי ע"ז בחזו"א:

ונראה דהא דכ' רבינו ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ, אין הכונה דתיבש העץ ולא תעשה הפרי לעולם, אלא ימות בשנה זו, ולא יבשיל פירותיו. וכו'. ומה שכי' תעשה הארץ מליחה הוא טעם למה שסיים וימות כל עץ. אבל **אין כאן הפסד הארץ** לשנה הבאה.

תדע שהרי ר"י ואב"י ס"ל תולדות דאורייתא. וא"כ לא התירו אלא בזה"ז. אבל בזמן שביהמ"ק קיים, אסורה השקאה. וא"כ בשנה השביעית ימות כל עץ בית השלחין. ואי כל אילנות בית השלחין ימותו, ימותו כל עצי הארץ. וכאשר יטעו אחר שביעית לא יהיו להם תירוש ויצהר עד שנת הרביעית. וזה דבר נמנע. ואם יתקיימו בנס, הרי זה נס יותר מהברכה בשנה הששית, ולמה לא הזכירו הכתוב, ולא הזכירוהו חז"ל. וע"כ צ"ל **דמתירין השקאה משום הפירות** וכו'. עכ"ל.

ולכאורה פלא גדול, על כל אלה הגדולים, שהבאנו דבריהם, **שלא דייקו כזאת** מדברי הרמב"ם. ונראה לבאר את הרמב"ם, שכוונה **אחרת לו**. כי הן בעצם יש תמיהה על הרמב"ם, גם ממה שהוצרך לאריכות דברים בזה, הרי פשוט מאחר שכפי שהוא מסביר שבלי השקאה ימות העץ, נמצא שהשקאה היא מגדר "אוקמי אילנא". והרי בזה כבר נתבאר שם דבריו לפני כן (שם הל' ז'):

המקשקש בזיתים, אם להברות את האילן אסור, ואם לסתור הפצימים מותר.

הרי כבר ניתן לנו יסוד זה של **אוקמי** מותר, ורק **להברות** אסור. א"כ במה הוקשה יותר בהשקאה ל"אוקמי"? אלא שנראה שהוקשה לו, שבעוד שכל אלה המותרים מצד "אוקמי" אין ההיתר אלא בצורה מצומצמת, ו**בדקדוק**, שלא יהיו בפעולה יותר מאשר להעמיד אותו על עמדו. לדוגמא, האמור במשנה (פ"ד, ו'): "אילן שנפשת, קושרים אותו בשביעית, לא שיעלה - אלא **שלא יוסיף**".

לפ"ז היה **צריך לציין**, גם באלה **שהותרה** ההשקאה כדי לשמור שלא יתיבש, שההשקאה צריכה להיות **מצומצמת**, ובאומדן מדקדק, שלא יהא בה כדי להפריח יותר, אבל לא מצינו אזהרה מעין זו בהשקאה. לזאת בא הרמב"ם להסביר, שיש שוני מסוים בין השקאה לשאר מלאכות, כי השקאה היא **עצם ועיקר החיות של הצמח**, שבלעדיו נהפכת הארץ לשממה ולמדבר (וכבר הרגיש בזה החזו"א, למה לו לרמב"ם לכתוב "שתיעשה הארץ למליחה", הרי אין דנים אלא על שמירה של הצמח, ולא בשמירה על הארץ עסקינן), ואין הכוונה באמרו "תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ בה" שבמניעת ההשקאה שנה אחת בלבד יקרה כדבר הזה. כי זה ודאי אינו, ועינינו רואות שמשנה אחת, שהגשמים עכ"פ פוקדים האדמה גם בשנה זו, ואין הארץ הופכת למליחה הממיתה את כל העצים, אלא כוונתו על ערך ההשקאה, במובן יסודי, שבלי השקאה, היינו חוסר השקאה ממושך, הופך את הארץ לשממה (וזה תוכן כל המדבריות הקיימים, שהם בגלל חוסר מתמיד של השקאת המקום). ע"כ ראו חז"ל להתיר השקאה **בשוני** מכל מלאכות שהותרו ב"לאוקמי", כי באלה שההשקאה נצרכת, **אין בה שום הגבלה**, ואין חייבים לדקדק בהשקאה, שלא להשקות יותר ממה שנחוץ לקיום, ולא להוספה. כי אין הדבר כך, ובזה שהותר **הותר לגמרי**.

וסרה לפ"ז תמיהתו של החזו"א, שאכן הדברים כפשוטם ומתייחסים רק מצד השמירה על קיום האילן, ואין המדובר מצד השמירה על היבול של השנה השביעית. אולם בלשון שהוזכר "וימות כל עץ" אין הכונה שימות העץ ע"י חוסר השקאה של שנה אחת, אלא כנ"ל. ומעתה לא קשה גם לדעת ר"י ואב"י. כי **בזמן ביהמ"ק** היתה אמנם ג"כ השקאה **מותרת** כדי לשמור על ה"לאוקמי", כדרך כל טיפולים מסוג זה, **שאינן** בגדר מלאכות האסורות בשביעית. אולם אז היה **חיוב לדקדק** להשקות רק במדה מצומצמת, שבלעדיה ינוק העץ. משא"כ בזה"ז ששביעית דרבנן - השקאה, במקום שהותרה, מותרת מבלי צורך לדקדק שתהא רק במדה מצומצמת של "לאוקמי", כי בהשקאה, במקום שהותרה, לגמרי הותרה.

בזה **נסתלקה** ההשגה של החזו"א על השיטות הסוברות שדין "לאוקמי" לא הותר אלא במה שהוא צורך העץ עצמו, אבל לצורך קיום הפירות לא הותר כלל.

אכן, אעפ"כ, הן מצינו במפורש שיש אופן שמותרת מלאכה גם לצורך הפרי. וזה מופיע במשנה עצמה בשני מקומות. האחד, בדברי ר"ש (פ"ב משנה ב', והביאה בפאה"ש, סי' כ' אות ד'): "... אבל מותר ליטול את העלה מעל האשכול כדי שלא יתקלקל האשכול". וביאור הדברים כפי שהביא שם ב"בית ישראל" (סק"ז) עפ"י הגר"א והוא מהירושי, שביאר שהוא כמציל מפני הדליקה, כלומר שהוא לאוקמי של האשכול. אולם מזה ל"ק, שכן המדובר באשכול שגדל שליש גידולו בששית, שדינו כדין ששית, והשאלה היא רק מפני שהעבודה בשביעית אסורה גם עבור פרי הששית. ובזה הותר כשזה "לאוקמי". שכן, כל עיקר נאסר לאוקמי - בפירות שביעית עצמם, שכיון שדינם להפקר, כל פעולה לשמירתם ממזיקים ע"י בעל העצים נראה שהוא מכוון שלא להפקירם, דאטו בשופטני עסקינן, שיוציא הוצאות שלא יקבל תמורתם. אבל אין איסור פעולתו זו לצורך פירות ששית, שעשוי באמת ליהנות מהם הוא בעצמו.

אך יש עוד הלכה ברמב"ם (פ"א סוף ה"ל ט"ו) ומקורו מהמשנה (פ"ב י'): "מותר למרס באורז בשביעית". ואם אמנם מהמשנה עצמה לא קשה, שמשנה זו נאמרה אליבא דר"ש, והוא סובר שבאורז אזלינן אחר ההשרשה (פ"ב ז'). ע"כ אורז זה, שודאי המדובר כשנזרע ונשתרש לפני שביעית, ע"כ לדעתו דינו כדין ששית, ואינו מופקר. ע"כ מותר למרסו, מכיון שזה נחוץ לקיומו. אולם הרמב"ם, בהעתיקו דין זה שבמשנה להלכה, מוקשה לכאורה, שכן הוא פוסק (עפ"י המסקנא של הסוגיא בר"ה דף י"ג, ב') הולכים באורז אחר גמר הפרי. א"כ אורז זה, למרות שראשית גידולו היה בששית, הרי מה שממרס בו בשביעית הוא טרם שנגמר פריו, וא"כ דינו להפקר והוא בקדושת שביעית (אשר לאיסור ספיחים בע"כ המדובר במקום שהם מחוץ לגבולות עולי בבל, שאמנם אינם נעבדים, אבל איסור ספיחים אין בהם) ואעפ"כ הותר למרס. וקשה לכאורה לסוברים שאין עבודה מותרת גם ב"לאוקמי" לצורך הפירות. ומה שנראה בזה, שהמדובר כשזה נעשה ע"י שלוחי ב"ד, ועושים זאת כדי שירידו את זה בתור הפקר לצורך כל הציבור, וכפי שהבאנו לעיל מהתוספתא, שבה פשוט שזה מותר. שרק ע"י בעל השדה הוא שנאסר, מטעם שנתבאר לעיל. ואילו שלוחי ב"ד הרי עושים זאת בתור פירות הפקר. ממילא הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות ששית, שזה מותר לכל הדעות.

נמצאנו למדים דרך אגב, שע"י שלוחי ב"ד מותרות המלאכות לא רק במה שנוגע להורדת הפרי המבושל והטיפול בו עד להבאתו לאוצר בית הדין שבערים, אלא גם עבודות מוקדמות, שהפרי אכן יגדל וישמר מקלקול טרם הבשלתו, גם זה מותר ע"י שלוחי ב"ד.

ועל פי שנתבאר לעיל בהבנת התוספתא שדנה על המלאכות שנעשות ע"י שליחי ב"ד, שאלה הנהנים מן הפירות בערים ישלמו עבור ההוצאות הכרוכות ע"י שכירת פועלים לבצירה ולמסיקה וכו', כן יש להביא בחשבון גם את ההוצאות המוקדמות שנעשות לצורך שמירת הפרי מקלקולו, שזה יכול לכלול גם את העבודות שנעשות לצורך זה עוד בשנה הששית, וכן מאלו הנעשות בשביעית עצמה, כגון ריסוס לשמירה מהמזיקים. כל זה ניתן לחישוב, שמקבלי הפרי המוכן ומגיע לידי הצרכנים יצטרכו לשלם תמורתם. יוצא, איפוא, שניתן לחקלאים שיעשו את כל הפעולות והמלאכות הנצרכות לשמירת הפרי בצורה תקינה, ע"י התמנותם כשליחי ב"ד, שיקבלו התמורה עפ"י חישוב מדוקדק מטעם הממונים לזה ע"י ב"ד. באופן שיהיה להם למחיה גם בשנת השביעית, בדרך של היתר, עם השמירה על ההלכה שהפירות יהיו מופקרים מצידם, והשכר יחושב להם רק עפ"י מה שהשקיעו, ובתור שכר פועלים שמקבלים שכר לא עבור הפרי אלא עבור עמלם.

וזהו עצה הגונה, שועדות השמיטה שיפעלו בשנה השביעית יתנהגו באופן זה, ותהיה זו תקנה גם לצרכנים בערים, וגם תקנה לחקלאים למצוא מחיתם, מבלי שיצטרכו להיזקק לקופות של צדקה.

*

חממות

אלא שפתרון זה הוא רק באשר לפירות האילנות, שעיקר הטיפול בהם בשנת השבע אינו אלא מגדרים של "לאוקמי". פתרון אחר הוא בנוגע ליבול ירקות שהוא חיוני, גם לציבור הצורך ירקות, וגם לחקלאים, אלה שעיסוקם בשנים רגילות הוא בגידול ירקות.

כאן מוצע פתרון דרך שימוש בחממות, צורת גידול שהולכת ומתפתחת בהרבה מקומות בארץ, גם בכל השנים; שכרוכה אמנם בהשקעות רבות להקמתן ושמירתן באורח תקין, אולם יש לזה גם יתרונות מבחינת גידול הפרי בכל השנים. אבל יחד עם זה נראה, שזה מיקל גם על המצאותן של ירקות בשוק, שאין עליהם איסורי שביעית, לא מצד איסורי ספיחים, ולא מצד איסור מלאכות בשביעית.

האפשרות של גידול ירקות בשביעית בחממות, שאין בו משום איסורי מלאכה בשנה זו מבוסס על הירושלמי, בצירוף בירורים מסביב לו, כפי שיבואר להלן בעז"ה.

בירושי במס' ערלה (פ"א ה"ל ב') נאמר בזה"ל:

א"ר יוחנן בשם ר' ינאי: אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות דכתיב "עשר תעשר את תבואת זרעך היוצא השדה" (היינו שהדגשת התורה, שהחיוב במעשר אינו אלא על מה שגדל בשדה, ולא על מה שגדל בבית). ובשביעית צריכה (כלומר: צ"ע), דכתיב "ושבתה הארץ שבת לה", וכתיב "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (כלומר: כיון שיש בזה שני לשונות בעלי משמעות שונה. הלשון "ושבתה הארץ" משמעותו שאין הבחנה היכן הוא גדל, בעיקר שזה "בארץ". ואילו הלשון "שדך" משמעותו שהדברים אמורים רק במה שגדל ב"שדה" ולא במה שגדל בבית).

תשובה לבעיה לא ניתנה, משמע שזה נשאר בגדר ספק. ובס' פאה"ש (סוף סי' כ') מסיק בזה, שמאחר ונקוט בידינו שביעית בזה"ז אינה אלא מדרבנן, יש לנהוג בזה כדין ספק דרבנן, שהוא לקולא. ויוצא לפ"ז שהן באשר לעבודות והן באשר לקדושת הפירות, וכל מה שנובע מזה, יש להקל.

ראוי לציין, ששתי ההלכות הראשונות - הגדל בבית לענין חיוב ערלה וכן לחיוב מעשרות מובאות גם ברמב"ם. בענין ערלה נאמר: "אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה" (מעש"ש ונט"ר פ"י, ט'). ובענין מעשר לשון הרמב"ם (הלי מעשר פ"א הלי י'): "אילן שנטעו בתוך הבית פטור מן המעשרות, שנאמר 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה'". ואילו במה שנוגע לשביעית הושמט לגמרי ברמב"ם, ולא הביא לא לחומרא ולא לקולא. ורק בפאה"ש הביא כאמור ספיקו של הירוש', שהכריע בזה שבזה"ז יש לנקוט לקולא.

אכן בגדולי הדור שלפנינו קיים בזה דיון רחב, כדלהלן.

ב"שבת הארץ" למרן הרב זצ"ל מעורר שני ספיקות. האחד באשר לפירוש הירושלמי, והשני - באשר להלכה. באשר לפירוש ספיקו של הירושלמי מסתפק שי"ל שאין הירוש' מסופק בענין הלא תעשה, שקיים בעבודות בשביעית, שכן בזה ברור שאין בו האיסור, שהרי זה נאמר "שדך" - "שדך לא תזרע", וכל עיקר הספק הוא באשר למ"ע, שהוא "ושבתה הארץ" כי בזה הרי לא נאמר אלא "הארץ" שמשמעותו כוללת כל הגידול אשר בארץ. או שנאמר ששני האיסורים כרוכים זה בזה, והמ"ע קשור בל"ת. או שמטעם זה עצמו, י"ל גם בכיוון הפוך, שי"ל שפשוט לו לאיסור מכוח המ"ע, ואין הספק אלא באשר לל"ת, שכשם שהעשה קיים בכל מקום בארץ, כן גם הל"ת. ונוטה בספק זה להקל, עפ"י האמור בירוש' מסי' כלאים (פ"ה, א'): "ושבתה הארץ שבת לה" - לענין ל"ת שבו". הרי שהמ"ע למד מדיני הל"ת, ומ"מ מסיק שאין להקל אלא במקום הפסד (קו"א, ג').

קושי נוסף מעורר בירוש' זה ממקומות אחרים. האחד "ממתני' דכלאים (פ"ה מ"ד): 'והבית שבכרם זורעין בתוכו', דמשמע דוקא **שזורעים בבית משום דחשיב הפסק**, ותפ"ל דגם שני מינים מותר לזרוע בתוך הבית". והרי גם בכלאים נאמר לשון "שדך" ו"כרמך". [יש להעיר לזה, שזו שאלה גם מההלכה הפסוקה ברמב"ם על **מעשר**, שאין שם חיוב על הצומח בבית. ויתכן שנצרך הדיון מצד איסור דרבנן, שקיים גם במעשרות חיוב מדרבנן, לרמב"ם]. עוד התקשה מהאמור בענין שביעית (פ"ב מ"ד): "מזהמים את הנטיעות ועושין להם בתים עד ר"ה". ובירוש' מבוארת הכונה "בית עושה לו צל והיא גדלה מחמתן". והיינו שבזה בא לבאר הטעם שאין לזה היתר אלא לפני שביעית, ואילו בשביעית עצמה זה אסור, משום שהוא מגדר "אברוי" לא רק "לאוקמי". מזה נראה שביית אינו מהוה גורם להוציא מכלל איסור שביעית. משום זה נוטה הרב זצ"ל לומר "דמכוח הא דירוש' דפירש עשיית בתים במכניסין לצל ושקיל וטרי ביה (הכוונה לאפשרות של פירוש האחר שהובא גם בר"ש שם, שזה מעין בנין ממולא בעפר מסביב לגזע העץ) דחאו רבינו מהלכה". עכ"ל. כלומר שמשו"ז השמיט הרמב"ם ספיקו זה של הירוש'.

ולעני' נראה להצדיק הצדיק מעיקרא - בעל פאה"ש, שהביא הירוש', וגם הגדיל לעשות בהכרעו הספק לקולא בזה"ז. כי יש הבדל בין "בית" האמור במשנה - "העשוי לצל", לבין בית האמור בירוש' לענין מעשר ושביעית. כי המדובר במשנה אינו אלא קירוי מלמעלה להצל עליו, ופרוש על כלונסאות, או על העץ עצמו, והוא **חשוף** מכל הצדדים (פרט מלמעלה, וכנ"ל), וזה אינו מוציא באמת את המקום מתורת "שדה", וגם במעשרות חייב מה"ת (וכמו שנראה פשוט שקירוי מעין זה לא יחשב "טמון" לענין פטור "טמון באש"). ואילו המדובר לענין מעשרות ושביעית, הוא כשזה מהוה מעין בית המוקף מחיצות וקירוי למעלה. וזה ראוי באמת שיקרא "בית" המוציא המקום מכלל "שדה". (ואשר להשמטת הרמב"ם יש לבארו באופן אחר, ואכמ"ל).

גם מרן החזו"א זצ"ל דן הרבה בפסקו של בעל פאה"ש, ומביא גם הוא את המשנה שיש איסור לבית לאילן בשביעית, שלא הותר אלא בששית, ומסיק (סי' כ', ו') שבנוטע בבית "הצמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי, שנשלל מהם תועלת השמים והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ". ואילו המדובר במשנה על עשיית בית לאילן הוא כשאינו שולל ומונע מהם "הגשמים הטל והאוויר". ולפי' הן יש לדון שאין להשוות החממות שלנו שאינן ל"רועץ" לצמחים, אדרבא הם עשויים להביא תועלת לצמחים. א"כ אין זה כלול בספיקו של הירוש' בענין בית בשביעית ולא בכל כה"ג נסתפק.

אכן בעיינו ברמב"ם יש לראות לעני' שהגדרת "בית" בנידוננו, **איננו מחייב את התנאי**, שיהא "הבית לרועץ" לצמחים שבו. דכך הם דבריו בענין הפטור ממעשרות (מעשרות פ"א הלי י'):

אילן שנטעו בתוך **הבית** פטור ממעשרות שנאמר "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה". ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם. שהרי תאנה העומדת **בחצר** חייב לעשר פירותיה, אם אספן כאחת.

חזינו מדבריו, שמפרש האמור בירוש' שהגדל בבית פטור ממעשרות משום שאינו "שדה", כשם שהוא ממעט "בית", כן הוא ממעט גם "חצר", היינו מקום המוקף מחיצות. ושמה למד, ממה שמצינו שהגדל בחצר חייב במעשרות, שמעיין שאי"ב פטור רק מן התורה ומ"מ חייב **מדבריהם**. והרי הגדל בחצר פתוח לאויר ולטללים ולקוי השמש, ואעפ"כ מוצא הוא מכלל "שדה". א"כ, מכש"כ מקום שהוא גם מוקף מחיצות וגם מקורה בקירוי שמוצא הוא מכלל "שדה". [ואף הראב"ד שאם כי משיג עליו, ואינו מודה לו בחידושו לחייב במעשרות מדרבנן, הרי זה מטעם אחר, עיי"ש. ובהבנת דבריו, שצריכים ביאור, הארכנו בעז"ה במק"א]. יוצא מהאמור, **שחממות שבימינו**, הם בכלל הוראתו של בעל פאה"ש, **להקל בשביעית** בזה"ז, שאין בגידוליהם קדושת שביעית לשום דבר.

ונעיר עוד, שגם החזו"א מיקל בעציץ שאינו נקוב בתוך הבית. ומאחר שבעלי החממות מציעים יריעות **ניילון** על פני כל מרחב החממות, לצורך כל **ההידורים**, בזה לכל הדעות הגידולים מותרים. והמחמיר בזה אינו אלא **מהמיקל** במצוות "וחי אחיך עמך", ומחזק ידי עם הנכר להרחיב ולחזק חנייתם בארץ. וד"ל.